

Féken tartott káosz

Vízmotívumok a Zsoltárokból a teremtésteológia és a környezeti etika metszetében

■ KASZÁS RÉKA

Evangelikus Hittudományi Egyetem
PhD-hallgató
E-mail: kaszasrekaster@gmail.com

DOI: 10.61894/LP.2026.101.5.2

- ▶ A tanulmány a Zsoltárok könyvének vízmotívumait vizsgálja a teremtésteológia és a kortárs környezeti etika metszéspontjában, különös tekintettel a judaista értelmezési hagyományokra. Az elemzés két vízmotívumtípusra összpontosít: a káosz és a rend feszültségét megjelenítő zsoltárookra (74. és 93. zsoltár), valamint a teremtés himnikus dicséretét hordozó szövegekre (elsősorban a 104. zsoltár). A szerző megmutatja, hogy a víz a zsoltárköltészetben nem pusztán költői kép, hanem teológiailag terhelt szimbólum: egyszerre a féktelen káosz megtestesítője és az élet forrása. Az elemzés Jon D. Levenson teremtésteológiai elméletére támaszkodik, amely szerint JHWH nem megsemmisíti, hanem féken tartja a káoszt – a teremtett rend tehát törekeny és folyamatos isteni fenntartást igényel. A rabbinikus hagyomány (*Midrás Tehillim*, *Babilóniai Talmud*) ezeket a motívumokat nem megőrzi, hanem kreatívan átalakítja: a Leviatánból házi kedvenc, majd a dicsőítés résztvevője lesz. A tanulmány végül a Levenson-féle dinamikát a kortárs ökológiai válság teológiai értelmezésére alkalmazza: a klímakatasztrófa a káosz visszatéréseként olvasható, az ember felelőssége pedig a gondnokság és az ámulat kettős szerepéből fakad.

Kulcsszavak: vízmotívumok / zsoltárok / teremtésteológia / káosz / Leviatán / rabbinikus hagyomány / környezeti etika / Levenson

A víz mint teológiai kérdés

Drasztikusan csökkent a Balaton vízszintje,¹ az Alföld elsivatagosodik, a föld alatti vízkészletek végesen fogynak.² A hagyományos mezőgazdaság fenntarthatatlan, egyre nehezebb a hagyományosan nagy vízigényű haszonnövényeket megtermelni.³ A hazánkat is fenyegető természeti katasztrófákról szóló hírek a mindennapjaink részévé váltak. Az emberiség nagyon összetett ökológiai problémával áll szemben, melyre elsősorban a reáltudományok eszközeivel keressük a választ. Kizárólag a technológiai vívmányok alkalmazása, a természettudományok fejlődése azonban eddig nem tudott ki-elégítő megoldással szolgálni.

¹ Az utóbbi száz év legnegatívabb vízmerlegét jegyzik idén a Balatonnál. *Qubit.hu*, 2022. augusztus 31. <https://qubit.hu/2022/08/31/az-utobbi-szaz-ev-legnegativabb-vizmerleget-jegyzik-iden-a-balatonnal>.

² Megdöbbentő fotósorozat mutatja be, hogyan sivatagosodik el a Homokhátság. *Qubit.hu*, 2023. november 21. <https://qubit.hu/2023/11/21/megdobbento-fotosorozat-mutatja-be-hogyan-sivatagosodik-el-a-homokhatsag>.

³ Szavannává változtak az alföldi puszták az extrém csapadékhiány miatt. *Qubit.hu*, 2025. július 22. <https://qubit.hu/2025/07/22/szavannava-valtoztak-az-alfoldi-pusztak-az-extrem-csapadekhiany-miatt>.

A Zsoltárok könyve ebben az újraolvasatban meghatározó szerepet játszik. Mint a bibliai irodalom egyik leggazdagabb gyűjteménye, a zsoltárirodalom nagyon szerteágazó témákat dolgoz föl. Az egyes zsoltárok keletkezési ideje, költői nyelve, műfaja nagyon eltérő lehet (GUNKEL 1895). Találunk köztük himnuszt, egyéni és közösségi panasz- és hálaadó zsoltárokat, bölcsességzsoltárokat. E sokféleség ellenére vannak olyan visszatérő témák, amelyek átszövik a Zsoltárok könyvét. Ezek között az egyik meghatározó elem a víz. A vízzel kapcsolatos képek a zsoltárokban nem pusztán költői díszként jelennek meg, hanem teológiai jelentéssel bíró szimbólumokként, amelyek a teremtés, a káosz, az élet és a megváltás témáira utalnak. A víz egyszerre jelenik meg úgy, mint a káosz eszköze és mint az élet forrása. Egyszerre veszély és áldás, az isteni hatalomgyakorlás és gondoskodás eszköze. Figyelemre méltó, hogy egyetlen hétköznapi elembe ennyi teológiai jelentés sűrűsödik össze.

Írásom a Zsoltárok könyvének két jellegzetes vízmotívumtípusára fókuszál. Az első csoportba a 74. és a 93. zsoltárt sorolom, amelyek a káosz és a rend feszültségét állítják középpontba: ezekben a zsoltárokban nagy hangsúlyt kap JHWH harca a tengeri szörnyekkel, valamint a víz mint fenyegető erő féken tartása. A második csoportot a teremtési himnuszok képviselik – elsősorban a 104. zsoltár, de a 8., 19., 33. és 148. zsoltárra is utalást teszek –, amelyek a vizet a teremtés részeként, az élet forrásaként ábrázolják.

A fentiekből kiindulva három irányvonalat követek jelen írásomban. Legelőször azt mutatom be, hogy hogyan jelennek meg a vízmotívumok a kiválasztott zsoltárokban, valamint, hogy ezek a motívumok milyen teológiai jelentéssel bírnak. Ezután azt ismertetem, hogy hogyan alakítja át a rabbinikus hagyomány ezeket a motívumokat, vagy mit ad hozzájuk. Végül bemutatom, hogy hogyan illeszthetők be ezek a narratívák a környezeti etikáról szóló kortárs diskurzusba, miközben végig kiemelten kezelem a vízmotívumokat.

A rabbinikus értelmezési hagyomány különös figyelmet érdemel ebben a kontextusban. A *Midrás Tehillim*⁴ – az egyetlen, a talmudi korra (i. sz. 3–5. század) visszanyúló midrásgyűjtemény, amely kifejezetten a Zsoltárok könyvéhez íródott – gazdag, esetenként merész kommentárkörnyezetet kínál minden egyes zsoltárhoz. A *Babilóniai Talmud*⁵ vonatkozó traktátusai szintén rendszeresen vizsgatérnek a teremtésteológia és a vízszimbolika kérdéseire, gyakran a bibliai szövegtől látszólag távolabb kerülve, valójában annak mélyebb jelentésrétegeit tárva fel.

Káosz és hatalom – A víz mint fenyegetés és féken tartott erő

A zsoltárköltészet a vizet nem egyféleképpen látja. Mielőtt azonban a teremtés himnikus dicséretéhez érkeznénk, szembe kell néznünk a víz sötétebbik arcával: a féktelen, pusztító erővel, amelyet csak az isteni hatalom képes megzabolázni. A 74. és a 93. zsoltár ezt a feszültséget állítja középpontba – az előbbi egy közösségi siralomének mélyéről, az utóbbi egy tömör dicsőítő himnusz magaslatáról. Különböző műfajuk, a hangulatuk és a történelmi hátterük, mégis ugyanazt a teológiai kérdést feszegetik: mi az, ami a káoszt visszatartja? A válasz mindkét esetben nem a víz eltűnése, hanem JHWH fensőbbisége – a féken tartott, de soha el nem tűnő erő felett gyakorolt uralom.

⁴ Midrash Tehillim. *Sefaria*, https://www.sefaria.org/Midrash_Tehillim. (Megtekintés: 2026. április 8.)

⁵ Babylonian Talmud. *Sefaria*, <https://www.sefaria.org/texts/Talmud/Bavli>. (Megtekintés: 2026. április 8.)

74. zsoltár

A 74. zsoltár drámai hangvételű közösségi panaszzsoltár, melyben a költő kétségbeesetten fohászkozik Istenhez, miközben sorra veszi a népet ért tragikus veszteségeket. Az élénk táruló kép apokaliptikus, a szentély porig rombolva, balták és fejszék törték össze, minden lángba borult és felperzselődött. A reménytelenség eluralkodik, a nép úgy érzi, hogy Isten elhagyta őket, hallgat, nincs jelen, hogy megakadályozza a pusztítást.⁶

A veszteségek felsorolása után azonban a 12–17. versekben egészen más hangot üt meg a szerző. A teremtés első pillanataihoz nyúl vissza, és emlékezteti Istent arra, hogy legyőzte a káoszt. Ez nem pusztán erős költői kép, hanem egyben a zsoltár teológiai esszenciája is. Istennek úgy kell legyőznie az ellenséget, ahogy egykor a káoszon is úrrá lett.

„De Isten a királyom kezdettől fogva, aki szabadító tetteket vitt véghez a földön. Te szorítottad vissza erőd-
del a tengert, te törted össze a tengeri szörnyek fejét. Te zúztad szét a Leviatán fejeit, és a pusztá népének
adtad eledelül.” (Zsolt 74,12–14)

Ha részletesen megvizsgáljuk a versek eredeti szövegét, nagyon hangsúlyos harci retorikával találkozunk. A 13. versben a *pôrártā* ige megsemmisítést, szétzúzását jelent, melyet még erőszakosabbá tesz a *b^e ’ozzekā* ’erőd-’ kifejezés, melyből egyben az isteni cselekvés szándékossága is kiolvasható. A *yām* ’tenger’ ebben a kontextusban a káosz megtestesülése. Meghökkenítő a vers második tagmondata, melyben a *tannînîm* ’tengeri szörnyek’ többes számú alakja olvasható. A 14. versben feltűnő Leviatán egyszemélyű lény, de mindkét esetben több fejük van ezeknek a fenyegető fenevadaknak.

A víz megzabolásának motívuma nem egyedi a 74. zsoltárban. Zsolt 33,7 hasonló narratívát közvetít: Isten gáttal torlaszolja el a tenger vizét, és mederbe zárja hullámain. A héber *nēd* szó ugyan elsősorban tömlőt vagy halmot jelent, nem falat vagy gátat, de a teológiai jelentéstartalom azonos Zsolt 104,9 képével: Isten a vizeket összegyűjti, rendezi és korlátozza. Ez a visszatérő motívum arra utal, hogy a káosz feletti uralom nem egyszeri harci esemény, hanem a teremtett rend folyamatos fenntartásának alapja.

Robert ALTER kommentárjában (2009, 180. o.) kifejti, hogy ezek a sorok a kánaáni mitológiai hagyomány lenyomatának tekinthetők. Levenson hasonló párhuzamot lát, hozzátéve, hogy az *Enúma elis*ben Marduk és Tiamat harca után kezdődik el a világ megteremtése (LEVENSON 1988, 7–9. o.).

A rabbinikus hagyományban azonban a vízi káoszszörnyek drámaian átalakulnak. A *Babilóniai Talmud* Bava Batra 74b traktátusa szerint Isten először egy hím és egy nőtény Leviatánt teremtett, melyek, ha párosodtak volna, elpusztíthatták volna a világot. Ezért az Isten kasztrálta a hímet, majd megölte a nőtényt, és besózta az igazak számára elfogyasztható eledelként a jövő világban. A *Babilóniai Talmud* Avoda Zara 3b traktátusa egyenesen házi kedvencé szelídíti a Leviatánt, amikor azt írja: „Az első három órában (Isten) a Tórával foglalkozik. A második három órában az egész világot megítéli. A harmadik három órában az egész világot táplálja. A negyedik három órában a Leviatánal játszik.” Ez a jelenet egyrészt rímelt a 104. zsoltár 26. versére: „Ott járnak a hajók, és a Leviatán,

⁶ „Miért vetettél el, Istenem, oly régóta, miért lángol haragod legelő nyája ellen? Gondolj gyülekezetedre, amelyet hajdan létrehoztál, örökségedre, a törzsre, amelyet megváltottál, a Sion hegyére, amelyen laktál! Irányítsd lépteidet a régi romokra! Szentélyedben az ellenség mindent lerombolt! Ellenségeid ordítottak kijelentésed helyén, és kitűzték ott jelvényeiket. Olyanok voltak, mint akik a sűrű fák közt fejszét emelnek magasra. Még faragványait is mind összetörték fejszékkel és baltákkal. Lángba borították szentélyedet, porig alázták neved hajlékát.” (Zsolt 74,1–7)

amelyet azért formáltál, hogy játszadozzál vele.” Másrészt kiolvasható belőle, hogy a káoszmotívumok nem eltűnnek, hanem megszelídítve integrálódnak a világ rendjébe. Ezek a kommentárok jól példázák, hogy a rabbinikus hagyomány hogyan alakítja át a káoszharcolt (GUNKEL 1895) ősi mitológiáját.

93. zsoltár

A 93. zsoltárban azonban az előzőtől jelentősen eltérő istenszereppel találkozunk. A mindössze ötsoros dicsőítő himnusz narratívája a káosz – víz, isteni hatalom – rend teológiájára összpontosít. A víz fenyegető erejét a harmadik vers hármasszámú ismétlésben fejezi ki. Ez a költői eszköz a fenyegetés erejét hivatott kifejezni. „*Zúgnak a folyamok, Uram, hangosan zúgnak a folyamok, zúgva morajlanak a folyamok.*” (Zsolt 93,3) E verset olvasva szinte halljuk a fölénk magasodó vízoszlop fenyegető morajlását. Az eredeti szöveget megvizsgálva érdemes kiemelni, hogy az első két sorban a *nāśe’û*, míg az utolsóban a *yîśe’û* ige szerepel, melyek jelentése ’felemelkedni’. Míg az előbbi befejezett igealakban lezárult cselekvésre utal, addig az utóbbi befejezetlen igealak, amely még tovább fokozza a víz fölénk magasodó, fenyegető erejét. Ahogy a 74. zsoltárban, itt is felfedezhető a kánaánita kozmogóniai mítoszokkal való kapcsolat.⁷

A folytatásban azonban a káosz harc helyett a vizek demitologizálását láthatjuk. „*A hatalmas vizek hangjánál, a tenger fenséges morajlásánál fenségesebb az Úr a magasságban.*” (Zsolt 93,4) A szerző kijelenti, hogy JHWH hatalmasabb a vizek erejénél. Az *addîr bammârôm* kifejezésből az első tag nem egyszerű erőt jelent, hanem félelmetes, legyőzhetetlen hatalmat. A *bammârôm* (’magasban’) szó pedig térbeli ellentétet fejez ki, azaz a vizek ugyan félelmetes morajlással magasodnak felfelé, de JHWH fentről, még magasabbról uralkodik rajtuk. Itt az isteni hatalom fensőbbisége már magától értetődő, nem egy harc eredménye.

Az isteni mindenhatóság korlátlanágáról beszél az a kommentár is, amely az özönvízhez hasonlítja a felemelkedő vizeket. Berechiah ben Azai rabbi azt tanítja, hogy az özönvíz idején a vizek emelkedtek, és egészen a dicsőség trónjáig értek fel (*Midrás Tehillim* 93:3⁸). A víz mint kozmikus erő tehát képes volt megközelíteni az isteni trónt, de nem érte el azt.

A 93. zsoltár legfontosabb teológiai állítása tehát éppen az, amit a szöveg nem mond ki. A 93. zsoltár nem állítja, hogy az áradatok elnémultak, megsemmisültek vagy eltűntek. A vizek továbbra is fel-emelkednek, erejük megmarad, de JHWH ereje nagyobb. Ez a dinamika Jon Levenson meghatározó elméletének – a káosz permanens jelenlétének, ugyanakkor fokozatos transzformációjának – egyik legvilágosabb bibliai illusztrációja. LEVENSON értelmezésében a víz fenyegető ereje nem eliminálódik, de JHWH hatalmasabb entitásként féken tartja (1988, 14–46. o.).⁹ A későbbiekben látni fogjuk, hogy ez a dinamika különösen termékeny a kortárs környezeti etika szempontjából is, hiszen a természet erejére és az egyensúly törekénységére hívja fel a figyelmet.

⁷ Peter C. Craigie ószövetséges kommentárjában kiemeli, hogy a 93. zsoltár nyelvezetében „a kánaánita (ugariti) kozmogónia átforgalmazása” fedezhető fel. A zsoltár *yam* (’tenger’) és *nahar* (’folyó’) kifejezései – amelyek az ugariti mitológiában Baal ellenségeit, Jam és Nahar isteni lényeket jelölték – itt demitologizáltak, deperszonifikáltak értelemben jelennek meg, nem istenségek, hanem az Örökkévaló által legyőzött káosz szimbólumai.” (CRAIGIE 1983, 245–246. o.)

⁸ Midrash Tehillim 93,3. *Sefaria*, https://www.sefaria.org/Midrash_Tehillim.93.3. (Megtekintés: 2026. április 8.)

⁹ LEVENSON „persistence of evil” elmélete szerint JHWH nem semmisíti meg a káoszt, hanem uralja: „the world is good; the chaos it replaces or suppresses is evil” (1988, 15. o.). A 93. zsoltár (3–4) ezt a feszültséget mutatja: az áradatok hatalmasak, de JHWH hatalmasabb. Ez emlékeztet a teremtés törekénységére („the vitality of evil and the fragility of creation”; uo. 47. o.).

Az élet forrásától a játszó társig – A megszelídített víz teológiája

104. zsoltár

A 104. zsoltár a Zsoltárok könyvének egyik leggazdagabb teremtési himnusza. William P. BROWN számára ez fejezi ki a természet sokrétűségét (2010, 115. o.), míg Robert GNUSE az élet panorámájának nevezi (2021, 4. o.). A harmincöt versből álló zsoltár az egész teremtett világot felvonultatja. Ég és föld, nappal és éjszaka, tenger és szárazföld, növények és állatok közt az ember nem a teremtés koronájaként jelenik meg, hanem mint a többi élőlényvel egyenrangú teremtmény.

Látni fogjuk, hogy ebben a himnuszban a víz nem mint fenyegető veszély, hanem mint az élet eleme forrása jelenik meg. A vízábrázolás három nagy szerkezeti egységre bontható. A 6–9. versek a vizek megregulázásán keresztül mutatják be a kozmikus rend megteremtését. A 10–15. versek már életető erőként ábrázolják a megszelídített vizeket. A 25–26. versekben az egykor haragos tenger benne a valaha félelmetes tengeri szörnyel most számtalan hajó biztonságos otthona, melyben a Leviatán vízi játszó társ.

A zsoltár 3. sorában azt olvashatjuk, hogy Isten „*palotáját a vizek fölé építette*” (Zsolt 104,3). Hogy lehetséges, hogy JHWH ilyen veszélyes és ingatag talapzatra építette otthonát? Úgy, hogy a 6. versben megjelenő mélység ábrázolásában már nyoma sincs az őskáosz motívumának. „*Mély vizekkel borítottad be, mint valami öltözettel, a hegyeken is állt a víz.*” (Zsolt 104,6) Ezzel a mélységgel mint egy lepellel borítja be JHWH a földet. A szóhasználat – *t^ehôm* 'mélység' – tudatos egyezést mutat a temetés kezdetével, ahol ugyanezen mélység fölött Isten lelke lebeg.¹⁰ Robert Alter kommentárja szerint e sorból kiolvasható, hogy a kánaánita mitológiából ismert tengeristen vagy tengeri szörny kozmogónikus legyőzése monoteista keretben formálódik meg (ALTER 2009, 243. o.). A 7. versben szembeütő a *min ga`ārāt^ekā y^enūsūn* kifejezés. Ahogyan Ézsaiás 50,2-ből is kitűnik,¹¹ a *ga`ārāt^ekā* erős verbális fenyegetést kifejező, megdorgálást, megszidást jelentő ige, melyet az ellenség elleni harcra gyakran használ a prófétai és zsoltárirodalom. Itt azonban a káosz harc már nem a totális megsemmisítésre koncentrálódik, hanem a határok kijelölésére. A vizek megfutamodnak, és visszahúzódnak a nekik kijelölt helyre. A 9. vers – „*Határt szabtal nekik, nem léphetik át, nem önhetik el újból a földet*” (Zsolt 104,9) – tovább erősíti ezt a narratívát, sőt a következő verssel együtt azt is megszabja, hogy a vizek hova mehetnek, és mit tehetnek, nem csak azt, hogy hova és mit nem. „*Te fakasztasz forrásokat a völgyekben, hogy folydogáljanak a hegyek között.*” (Zsolt 104,10) A víz eddig megismert vertikális fenyegetése horizontális idillé alakul át, mely jól illusztrálja Levenson elméletét arról, hogy a káosz féken tartva marad meg. A 10. vers kezdőszava – *ham^ešallēah* 'küldeni' – nyelvtanilag aktív cselekvést kifejező ige, azaz Isten nem csupán megengedi, hanem aktívan irányítja, hogy a folyók a medrükbe kerüljenek.

A 11. vers további részletekkel gazdagítja az idilli csendéletet: az isteni rendnek köszönhetően a mező minden állata (*kol haytō sādāy*), azaz a domesztikált állatok, de még a vadállatok és a vadszamarak (*p^erā`im*) sem szomjaznak. „*Megitatnak minden mezei vadat, a vadszamarak csillapíthatják szomjukat.*” (Zsolt 104,11) A következő versben elemelkedik a földtől a perspektíva az ég madarai felé. „*Fölöttük laknak az égi madarak, sűrű lombok között énekelnek.*” (Zsolt 104,12) A 13. versben még

¹⁰ „A föld még kietlen és pusztá volt, a mélység fölött sötétség volt, de Isten Lelke lebegett a vizek fölött.” (1Móz 1,2)

¹¹ „Miért nem volt ott senki, amikor hozzátok mentem? Miért nem válaszolt senki, amikor szólítottalak? Olyan rövid már a kezem, hogy nem tud megváltani? Nincs már annyi erőm, hogy megmentsenek? Íme, dorgáló szavammal kiszáritom a tengert, pusztává teszem a folyókat!” (Ézs 50,2)

magasabbra jutunk, a felhők közé és egyben közelebb az égben lakó Istenhez. „*Megöntözöd onnan fentről a hegyeket, alkotásaid gyümölcseivel jól tartod a földet.*” (Zsolt 104,13) Figyelemre méltó, hogy a teremtett lények felsorolásában még nem jelenik meg az ember. Ez kifejezetten nem antropocentrikus, sokkal inkább teocentrikus perspektíva. A 13. versben az isteni felhők (*mē ‘āliyyōtāyw*) egyrészt visszautalnak a 3. versre, másrészt ez a vers értelmezhető úgy is, hogy a felhők gyümölcse az eső.

Az embert először a 14–15. versek említik, méghozzá a teremtésben aktívan cselekvő társ szerepében. „*Füvet sarjasztasz az állatoknak, növényeket a földművelő embernek, hogy kenyeret termeljen a földből, és bort, amely felvidítja az ember szívét, és ragyogóbbá teszi arcát az olajnál, a kenyér pedig erősíti az ember szívét.*” (Zsolt 104,14–15) A *la ‘ābōdat hā ‘ādām*, azaz „az ember munkájának” szókapcsolat azt a narratívát erősíti, hogy az ember aktív részt vállal a földművelésben, és munkájának eredménye, gyümölcse van. A mélyebb jelentésréteg felfedéséhez érdemes megjegyezni, hogy az *ābōdāh* szó elsődleges jelentése valóban munka, de jelent istenszolgálatot is – értelmezhetjük tehát úgy is, hogy az ember aktív szerepet vállal a természet rendjének fenntartásában. A 15. versben a jól végzett munkának az öröme „*ragyogóbbá teszi arcát az olajnál.*”

A fejezet teológiai csúcspontját a 25–26. vers hordozza. „*Ott van a nagy és széles tenger! Számítatlan lény nyüzsg benne, kisebb és nagyobb állatok. Ott járnak a hajók, és a Leviatán, amelyet azért formáltál, hogy játszadozzál vele.*” (Zsolt 104,25–26) A Leviatán, amely a 74. zsoltárban veszélyes ellenség volt, itt játékszerré válik.¹² A kulcsmondat – *liw‘yātān zeh yāšartā l‘šaḥeq bō* – azt fejezi ki, hogy a Leviatánt kifejezetten játszótársnak teremtette Isten. A *l‘šaḥeq* ugyanaz az ige, amely a Példabeszédekben jelenik meg, amikor a Bölcsesség így szól: „*...én már mellette voltam mint kedvence, és gyönyörűsége voltam mindennap, színe előtt játszadozva mindenkor. Játszadoztam földje kerekéségén, és gyönyörködtem az emberekben.*” (Péld 8,30–31) A játék motívuma Istennek a teremtéssel való kapcsolatában örömet, szabadságot és kreativitást fejez ki – nem komor kötelességet, hanem élvezetet.

Rási így értelmezi a 104,26-ot: „Ez a Leviatán, akiről a próféták azt mondták, hogy a jövődő világban Isten lakomát készít az igazaknak a húsából. De most Isten játszik vele, mint ahogy valaki játszik egy állattal.”¹³ Ez az értelmezés összekapcsolja a 104. zsoltár játékmotívumát a talmudi eszkatológiai hagyománnyal, melyről fentebb már szó esett. A 104. zsoltár tehát nem az emberi dominancia, hanem az ökoszisztéma harmóniájának himnusza – és ez a belátás egyenes úton vezet a teremtésteológia és a környezeti etika találkozásához.

Az ámulat mint ellenszer – Teremtésteológia, rabbinikus örökség és környezeti etika

Jon D. Levenson meghatározó tézise szerint a Héber Biblia teremtésfelfogásának középpontjában nem az anyag keletkezése, hanem a rend formálása áll. A teremtés nem egyszeri aktus, hanem folyamatos fenntartás: a káosz nem passzív hiány, hanem aktív fenyegetés, amelyet JHWH hatalma tart féken (LEVENSON 1988, 14–46. o.). Ez a felismerés döntő jelentőségű a zsoltárok vízmotívumainak értelmezéséhez is. Amikor a 93. zsoltár azt énekli, hogy a folyamok felemelik szavukat, de JHWH ha-

¹² A Leviatán-motívum átalakulásának ívéről lásd még Zsolt 148,7-et, ahol a tengeri szörnyek már Istent dicsőítik – erről részletesebben a következő fejezetben.

¹³ Rási kommentárja a Zsolt 104,26-hoz. Forrás: *Mikraot Gedolot*. Az idézett szövegrészeket saját fordításban közlöm.

talmasabb náluk, vagy amikor a 104. zsoltár határt szab a vizeknek, nem kozmogóniai archaizmust olvasunk, hanem folyamatosan érvényes teológiai állítást, nevezetesen azt, hogy a teremtett rend törekeny, és fenntartása isteni elköteleződést igényel.

A mitológiai háttér ezen a ponton nem önálló fejezetként, hanem a teológiai érv alapjaként releváns. John DAY kimutatta, hogy a bibliai szerzők a kánaánita és mezopotámiai hagyomány elemeit – Leviatán, tengeri szörnyek, a víz mint káoszhatalom – tudatosan monoteista keretbe átemelve dolgozták fel (1985). A demitologizálás lényege éppen az, hogy a káosz nem isteni ellenfél többé, hanem JHWH teremtménye, amelyet megzaboláz, határok közé szorít, sőt – amint a 104. zsoltár 26. verse mutatja – amellyel játszik. Ez a teológiai átértelmezés nem csökkenti a rend törekenységét, hanem hangsúlyozza: a határok fenntartása folyamatos isteni aktus.

A teremtett rend törekenységének felismerése közvetlen hidat ver a kortárs környezeti etikához. Richard Bauckham amellet érvel, hogy a Biblia ökológiai újraértelmezése nem modern fogalmak visszavetítése, hanem az eredeti szövegek olyan rétegeinek felfedezése, amelyeket a kizárólag antropocentrikus hermeneutikai hagyomány korábban figyelmen kívül hagyott (BAUCKHAM 2010, 1–5. o.). A Héber Biblia korpuszának megalkotói olyan, kezdetben nomád állattartó, később letelepedett mezőgazdaságot folytató néphez tartoztak, amelyek léte szorosan összefonódott természeti környezettel. A természetet félték, tisztelték, és Isten megnyilvánulásának tekintették. Ez az attitűd mélyen beivódott a zsoltárköltészetbe is.

A környezeti válság teológiai gyökere részben az 1Móz 1,26,28¹⁴ *rādāh* 'uralkodni' igéjének dominanciaként való értelmezésében keresendő. Lynn WHITE Jr. úgy érvelt, hogy a keresztény hagyomány antropocentrizmusa közvetve hozzájárult a természet kisajátításának legitimálásához (1967, 1203–1207. o.). A judaista exegetikai hagyomány azonban árnyaltabb képet kínál. Rási a 26. vershez fűzött kommentárjában a *rādāh* ige kétértelműségéből indul ki: az ige egyaránt jelenthet uralkodást és leszállást. Ha az ember méltó módon viselkedik, akkor valóban úrrá lesz az állatokon – ha nem, akkor leszállítatják, és az állatok kerekednek felül.¹⁵ Ez az értelmezés az etikus magatartást a természet felletti méltóság előfeltételként tételezi, nem annak következményeként.

Az 1Móz 2,15¹⁶ igéi tovább pontosítják ezt a képet. Az *abad* 'dolgozni', 'szolgálni', 'istentiszteletet végezni' és a *šamar* 'örizni', 'védeni' igék az embert nem tulajdonosként, hanem gondnokként ábrázolják. Ellen DAVIS elemzése szerint az ember feladata nem a dominancia, hanem a szolgálat és a védelem: egyszerre művelője és őrzője a teremtett rendnek (2009, 28–32. o.). Theodore HIEBERT hasonlóan érvel, amikor a jahvista forrás agrárius világképére mutat rá: az *ādām* és az *ādāmāh* szavak szójátéka azt fejezi ki, hogy az ember szerves része a földnek, nem fölötte áll (1996, 34–40. o.). Az ember és a föld összetartozását 1Móz 2,7 is megerősíti.¹⁷

A *tikkun olam* – „a világ megjobbítása” – kabbalisztikus fogalma a modern zsidó környezeti etika egyik középponti kategóriájává vált. Eredeti teológiai tartalmában az isteni fény szikrái minden teremtményben jelen vannak, és az etikusan cselekvő ember feladata ezek helyreállítása, az isteni renddel való együttműködés (GREEN 2010, 89–91. o.). Ez az értelmezés a szociális és a környezeti etikát

¹⁴ „Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlónak, uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a jószágokon, az összes vadállaton és az összes csúszómászón, ami a földön csúszik-mászik.” (1Móz 1,26) „Azután megáldotta őket Isten, és ezt mondta nekik: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet, és hajtsátok uralmatok alá!” (1Móz 1,28)

¹⁵ Rási kommentárja az 1Móz 1,26-hoz (saját fordítás).

¹⁶ „Fogta tehát az Úristen az embert, és elhelyezte az Éden kertjében, hogy művelje és őrizze azt.” (1Móz 2,15)

¹⁷ „Azután megformálta az Úristen az embert a föld porából, és az élet leheletét lehelté az orrába. Így lett az ember élőlény.” (1Móz 2,7)

összekapcsolja. A *tikkun olam* nem passzív megőrzés, hanem aktív helyreállítás – modern terminológiával nem pusztán fenntarthatóság, hanem regeneráció.

A 104. zsoltár teológiai csúcspontja a 24. vers felkiáltásában érhető tetten: *māh rabbū* – „Milyen nagy...”¹⁸ Ez nem költői kérdés, hanem az ámulat közvetlen kifejezése. Abraham Joshua Heschel a *radical amazement* – feltétel nélküli ámulat – fogalmával írja le azt az attitűdöt, amellyel a teremtett világ szemlélhető: „A természet nem egyszerűen jelenség, amelyet meg kell magyarázni, hanem ajándék, amelyért hálásnak kell lennünk.” (HESCHEL 1955, 45–46. o.) Heschel szerint ez az ámulat megelőzi a tudományos megismerést, és a természettel való gyökeresen más viszonyt teremt az emberben: nem a kisajátítás, hanem a tisztelet viszonyát. Arthur GREEN ezt az ökológiai etikára alkalmazva így fogalmazza meg: az ámulat a kizsákmányolás ellenszere; ha a természetet ajándékként és nem eszközként látjuk, automatikusan másképp viszonyulunk hozzá (2003, 12–14. o.).

William P. BROWN kimutatta, hogy a 104. zsoltár radikálisan teocentrikus perspektívát kínál: a teremtés nem az emberért létezik, hanem Istenért (1999, 156–162. o.). Ez az állítás döntő következményekkel jár. Ha a teremtés önálló, inherens értékkel bír – nem csupán az ember számára hasznos eszköz –, akkor a természet pusztítása nem pusztán gazdasági vagy esztétikai veszteség, hanem teológiai bűn: Isten teremtményeinek megsemmisítése. A 148. zsoltár ezt még egy lépéssel tovább viszi: a káoszszörnyek, amelyek a 74. zsoltárban még legyőzendő ellenségek, a 104. zsoltárban megszelídített játszótársak voltak, itt már Istent dicsőítik.¹⁹ Ez nem megsemmisítés, nem is pusztán féken tartás, hanem teljes integráció a teremtett rend dicsőítésébe. A *Midrás Tehillim* 148²⁰ erre a látszólagos paradoxonra – hogyan dicsérhet egy értelem nélküli lény? – azt a választ adja: pusztá létezésével. Ha a teremtmény léte maga dicséret, akkor értéke nem instrumentális, hanem inherens.

Ez a felismerés élesebben rajzolódik ki, ha a 8. zsoltár antropocentrikus perspektívájával vetjük össze. A 8. zsoltár 7–9. verseiben a vízmotívum burkoltan jelenik meg: „*Űrrá tetted őt kezéd művein (...) a tenger halait.*” A *tamšilēhū* ’úrrá tetted’ kifejezés egyértelmű dominanciát fejez ki, szemben a 104. zsoltár kölcsönös függőségével, ahol az ember egyenrangú teremtmény a többi élőlény között. William P. BROWN *Deep Calls to Deep* című munkájában (2017) amellet érvel, hogy a két zsoltár együtt olvasva nem ellentmondást, hanem termékeny feszültséget teremt: az ember egyszerre Isten teremttársa és a teremtmények egyike. Ez a kettős szerep – gondnok és teremtmény, művelő és őrzött – az alábbiakban kibontott környezeti etika egyik teológiai kiindulópontja.

Levenson teológiájához visszatérve a következőket állapíthatjuk meg. A klímaválság, a biodiverzitás csökkenése, a vízkészletek kimerülése mind értelmezhetők a káosz visszatéréseként – annak jeleként, hogy az emberi cselekvés felborítja azt a rendet, amelyet a teremtésteológia JHWH folyamatos fenntartó aktusának tekint (LEVENSON 1988, 47. o.). A zsoltárok vízmotívumai ebben az összefüggésben nem archaikus kozmológiai emlékek, hanem élő teológiai provokáció: emlékeztetnek arra, hogy a teremtett rend törékeny, az ember felelős, és a pusztítás következményei visszaszállnak rá.

¹⁸ „Milyen nagy alkotásaidnak száma, Uram! Valamennyit bölcsen alkottad, tele van a föld teremtményeiddel.” (Zsolt 104,24)

¹⁹ „Dicsérjétek az Urat, ti, földiek, ti, tengeri szörnyek, az egész óceán!” (Zsolt 148,7)

²⁰ Midrash Tehillim 148. *Sefaria*, https://www.sefaria.org/Midrash_Tehillim.148. (Megtekintés: 2026. április 8.)

Nem végzet, hanem feladat – a zsoldárok kortárs üzenete

A zsoldárok vízmotívumai nem archaikus kozmológiai kellékek: az elemzés végén világossá válik, hogy a káosz féken tartásának, a teremtett rend törekénységének és a megszelídített víz teológiájának képei eleven teológiai provokációt hordoznak. Amit a zsoldárköltő a pusztulás és a dicsőítés nyelvén fejezett ki, azt a kortárs környezeti válság a maga nyers tényeivel ismétli meg – a Balaton apadásától az alföldi elsivatagosodásig. A kettő között az összekötő szál nem allegória, hanem teológiai szerkezet: a teremtett rend törekény, fenntartása elköteleződést igényel, és a pusztítás következményei visszaszállnak az emberre.

Meglátásom szerint a mindennapi életünket egyre hangsúlyosabban meghatározó környezeti válság egyben teológiai válság is. Amennyiben elfogadjuk azt a panenteista nézetet, amely szerint a világ Isten önkifejezése, úgy azt is be kell látnunk, hogy a környezetkárosítás Isten jelenlétének lerombolását is jelenti. A környezeti katasztrófák – vízhiány, áradások, aszály, pusztító viharok – isteni válszreakcióként is értelmezhetők, mint a nem felelős emberi magatartás következményei.

Ugyanakkor a rabbinikus hagyomány nem csupán figyelmeztet, hanem reményt is kínál. A világ megjobbítása nem passzív várakozás, hanem Istennel való aktív együttműködést feltételez. A zsoldárok vízmotívumai arra emlékeztetnek, hogy ahogyan JHWH a káoszt renddé formálta, úgy az ember is képes helyreállítani a megsebzett teremtést. Ez nem naiv optimizmus; teológiai kötelezettségünk újra megtanulni feltétlen ámulattal szemlélni a teremtés folyamatát és felismerni benne valódi helyünket. Ha így teszünk, akkor a környezeti válság nem végzet, hanem megtérésre hívó lehetőség.

Chaos Under Control

Water Motifs in the Psalms at the Crossroads of Creation Theology and Environmental Ethics

- ▶ **This study examines the water motifs of the Book of Psalms at the intersection of creation theology and contemporary environmental ethics, with particular attention to Jewish interpretive traditions. The analysis focuses on two types of water motif: psalms that dramatize the tension between chaos and order (Psalms 74 and 93), and texts that hymn the praise of creation (primarily Psalm 104). The author demonstrates that water in the Psalms is not merely a poetic image but a theologically charged symbol – simultaneously the embodiment of untamed chaos and the source of life. The analysis draws on Jon D. Levenson’s theology of creation, which argues that YHWH does not destroy chaos but holds it in check – the created order is therefore fragile and requires continuous divine sustenance. The rabbinic tradition (*Midrash Tehillim*, *Babylonian Talmud*) does not simply preserve these motifs but creatively transforms them: the Leviathan becomes a pet, then a participant in divine praise. The study concludes by applying the Levensonian dynamic to a theological reading of the contemporary ecological crisis: climate catastrophe can be read as the return of chaos, and human responsibility is grounded in the dual role of stewardship and radical amazement.**

Keywords: water motifs / Psalms / creation theology / chaos / Leviathan / rabbinic tradition / environmental ethics / Levenson

Hivatkozott művek

- ALTER, Robert 2018. *The Hebrew Bible. A Translation with Commentary*. W. W. Norton, New York.
- BAUCKHAM, Richard 2010. *The Bible and Ecology*. Baylor University Press, Waco.
- BROWN, William P. 1999. *The Ethos of the Cosmos. The Genesis of Moral Imagination in the Bible*. Eerdmans, Grand Rapids.
- BROWN, William P. 2010. *The Seven Pillars of Creation. The Bible, Science, and the Ecology of Wonder*. Oxford University Press, New York.
- BROWN, William P. 2017. *Deep Calls to Deep. Voices from the Psalms*. Westminster John Knox Press, Louisville.
- CRAIGIE, Peter C. 1983. *Psalms 1–50*. Word Books, Waco. (Word Biblical Commentary 19.)
- DAY, John 1985. *God's Conflict with the Dragon and the Sea*. Cambridge University Press, Cambridge.
- DAVIS, Ellen F. 2009. *Scripture, Culture, and Agriculture*. Cambridge University Press, Cambridge.
- GNUSE, Robert 2021. Psalm 104: The Panorama of Life. *Biblical Theology Bulletin*, 51. évf. 1. sz. 4–14. o. <https://doi.org/10.1177/0146107920980930>
- GREEN, Arthur 2003. *Seek My Face. A Jewish Mystical Theology*. Jewish Lights, Woodstock.
- GREEN, Arthur 2010. *Radical Judaism*. Yale University Press, New Haven.
- GUNKEL, Hermann 1895. *Schöpfung und Chaos in Urzeit und Endzeit*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- HESCHEL, Abraham Joshua 1955. *God in Search of Man*. Farrar, Straus and Giroux, New York.
- HIEBERT, Theodore 1996. *The Yahwist's Landscape*. Oxford University Press, New York.
- LEVENSON, Jon D. 1988. *Creation and the Persistence of Evil. The Jewish Drama of Divine Omnipotence*. Princeton University Press, Princeton.
- WHITE, Lynn Jr. 1967. The Historical Roots of Our Ecologic Crisis. *Science*, 155. évf. 1203–1207. o. <https://doi.org/10.1126/science.155.3767.1203>